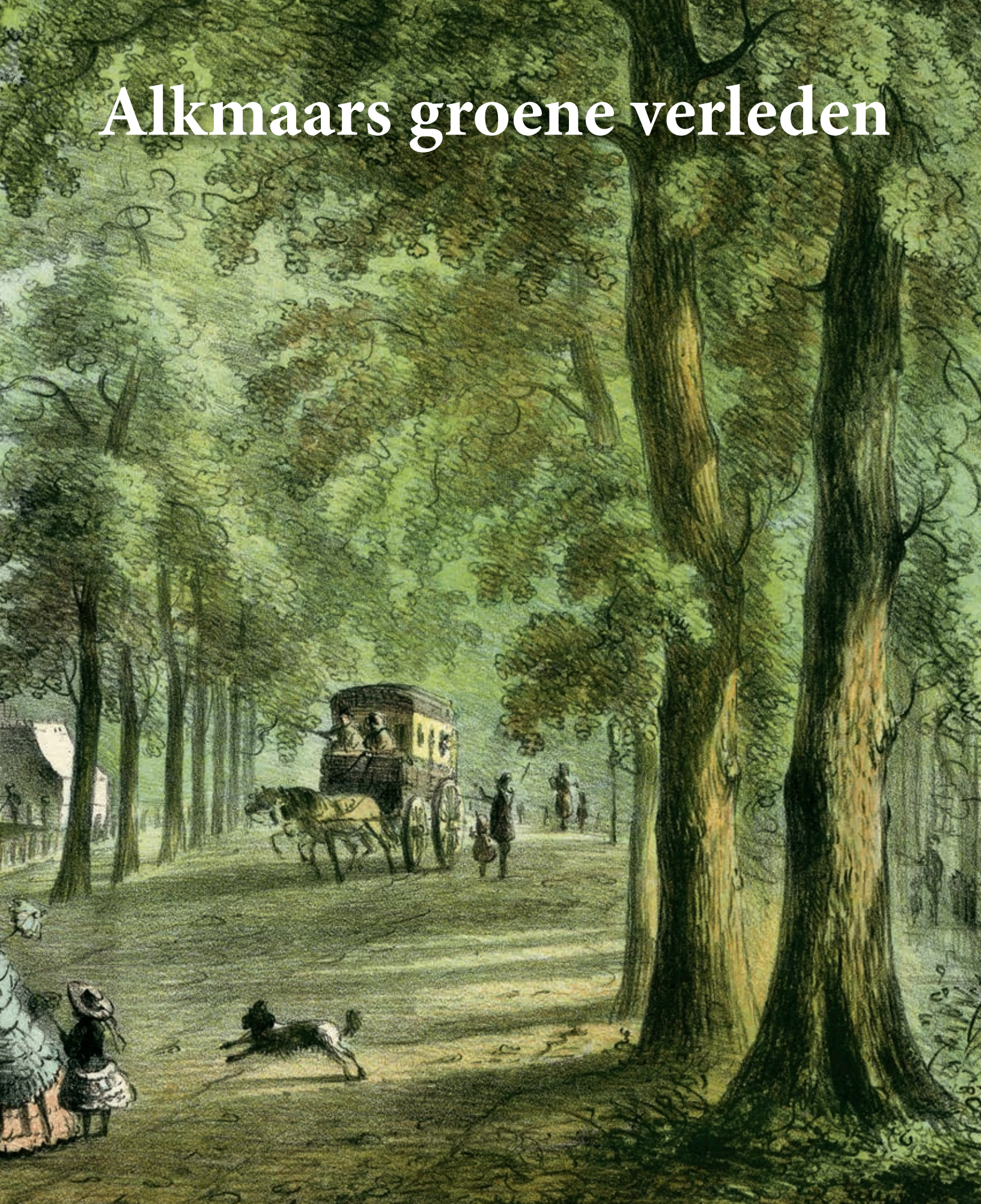

Alkmaars groene verleden

Alkmaars groene verleden

Colofon

Uitgave van de gemeente Alkmaar, ter gelegenheid van de Open Monumentendag op 8 september 2012. Tot stand gekomen door samenwerking met het Regionaal Archief Alkmaar en het Stedelijk Museum Alkmaar.

Regionaal Archief Alkmaar

<i>Redactie</i>	<i>Gonna de Reus, Harry de Raad, Nancy de Jong</i>
<i>Vormgeving</i>	<i>Grafisch Service Centrum gemeente Alkmaar</i>
<i>Druk</i>	<i>MarcelisDékavé Alkmaar</i>
<i>ISBN nummer</i>	<i>978-90-819652-0-0</i>

Afbeeldingen zijn afkomstig uit de collectie van het Regionaal Archief Alkmaar, tenzij anders vermeld.

Omslag De Kennemerpoort gezien vanuit de Alkmaarder Hout met op de weg een postkoets en enige wandelaars. In het wed een ruiter. Tekening door B.G. ten Berge, 1862.

Inhoud

Vooraf	5
Inleiding	7
De Alkmaarder Hout daer elck zijn vreughde vind'	13
<i>Harry de Raad</i>	
Een koepeltje in het groen Pleziertuinen en buitenplaatsen rond de Alkmaarse binnenstad	43
<i>Harry de Raad</i>	
Huize de Dieu De natuur als decoratie	69
<i>Harold D.E. Bos</i>	
Tulpomania	91
<i>Peter Bitter</i>	
Thuis tuinieren	97
<i>Peter Bitter en Karin Beemster</i>	
De Alkmaarse Bloemenklok Tijd kost letterlijk geld	103
<i>Emmie Snijders</i>	
Speeltijd	115
<i>Peter Bitter</i>	

Bedrijvig groen	121
<i>Nancy de Jong</i>	
Binnenstebuiten	127
Een artistieke ommekeer in de Bergense buitenlucht	
<i>Evelien de Wilde</i>	
Ontwerp van huis en tuin als eenheid	135
Nassauplein 23	
<i>Harold D.E. Bos</i>	
Bloem en blad in de stad	141
<i>Carolien Roozendaal</i>	
<i>Rob Roedema</i>	
De Rekerhout	157
Een park voor beweging en beleving	
<i>J.D. ten Hoonte</i>	
Bomen met een verhaal	171
<i>Emmie Snijders</i>	
Momumentaal groen	181
<i>Cunneke Mertens</i>	

Speeltijd

Peter Bitter

Speeltijd

Door onderzoekers werd wel eens geopperd dat ouders zich vroeger minder hechtten aan pasgeboren baby's, als reactie op de enorm hoge kindersterfte. Tot in de 19de eeuw overleed namelijk zo'n 40% of meer van alle baby's, peuters en kleuters! In haar beroemde onderzoek naar kinderspeelgoed en mentaliteit toonde Annemarieke Willemsen echter aan, dat kinderen vanaf de Middeleeuwen al net zoveel speeltijd hadden en liefde ontvingen als tegenwoordig. Zij onderzocht daarvoor afbeeldingen, schriftelijke bronnen en talrijke archeologische vondsten.

Speelgoed wordt bij opgravingen veel gevonden. Er was een grote variatie aan spellen, wat ook is te zien op prenten en schilderijen zoals het beroemde werk *De kinderspelen* van Pieter Bruegel. Het opgegraven materiaal is zelfs maar een fractie van wat er ooit is gebruikt. Veel is immers niet bewaard gebleven als gevolg van de vergankelijkheid van hout en metaal, het re-cyclen van metaal en glas, het verstoken van hout in het haardvuur en dergelijke. In Alkmaar komen de meeste vondsten uit het huisafval in 16de- tot 18de-eeuwse beerputten. Uit eerdere perioden komen de vondsten vooral uit afvalkuilen, waterputten en ophogingslagen. Uit archiefbronnen en deze archeologische vondsten weten we dat door jong en oud veel buiten werd gespeeld.

Sommige bal- en kegelspellen werden door alle leeftijden gespeeld. Maar het grootste deel van het gevonden speeltuig is duidelijk bestemd voor kinderen. Veel van het speelgoed kennen we nog, veelal vervangen door een moderne versie. Zoals steengoed knikkers, houten draaitol-

Rechts: 17de-eeuwse kolfstok met bal.

Onder: Twee loden bikkels, een loden zoemer en een holle werpkoot.

len en -nu minder populair- drijftollen, die met een een zweepje werden aangedreven. Wat vroeger veel werd gedaan en nu uit het straatbeeld is verdwenen zijn de behendigheids- en werpspelletjes met van botjes gemaakte bikkels en koten. Jongleren deed men met zogeheten timpen; houten aangepunte stokjes. Zoemers klonken her en der op straat; door een touwtje rond te zwieren met speciaal gevormde loden plaatjes en snorreboten -een doorboord bot- eraan, ontstond een zoemend geluid. Vogelfluitjes van witbakkend aardewerk worden ook als kinderspeelgoed beschouwd. Er is een grappige spaarpot uit de 17de eeuw opgegraven in de vorm van een haan met in de staart een fluitje.

Kolfspel

Uit twee vindplaatsen zijn houten kinderkolfstokjes opgegraven, onder andere een compleet exemplaar van 52 cm lang. Het kolfspel was een door jong en oud veelvuldig bedreven buitenspel. Het ontstond rond de twaalfde eeuw in Frankrijk en werd ook in Nederland al in de Middeleeuwen gespeeld. De deelnemers moesten een bal met behulp van een stok met zo weinig mogelijk slagen in een doel slaan. Het spel werd in de open lucht gespeeld en het ging er soms wild aan toe. Rondvliegende ballen veroorzaakten regelmatig schade. In 1599 sloeg de schooljongen Jacob Cooren mis met zijn 'colfstok' en raakte in plaats van de bal de herbergier van het Gulden Vlies, Jan Jansz Snijer, met dodelijk gevolg.

Kolven werd bij voorkeur gedaan op open terreinen in de stad. De Hollandse steden waakten er streng voor dat de kolvers uit de buurt van de kerken bleven, vanwege de kans op schade aan de kerkramen en de verstoring van de kerkdienst door het geschreeuw en 'getier' waarmee het spel vaak gepaard ging.

Grote kinderen spelen binnen. Uiteraard speelden ook volwassenen vaak spellen. Uit 17de- en 18de-eeuwse lijsten met zogenaamde 'boedelinventarissen', die vaak notarieel werden vastgelegd bij erfenissen, weten we dat in modale en rijke huishoudens regelmatig speelborden en speelafels aanwezig waren. Bij opgravingen vinden we soms speelstukken, dobbelstenen, dominostenen en dergelijke die duidelijk bedoeld zijn voor volwassenen. Een van de vondsten is een veelhoekige benen draaitol met op de zijkant de letters SABNT. Deze werd gebruikt bij een kaartspel (Spelen, Allen trekken, Betalen, Dubbel, Niet trekken, Trekken). Net als dobbelstenen zijn deze gokspellen natuurlijk alleen voor de groten bedoeld.

Een benen lettertol met de letters SABDNT hoorde bij een kaartspel voor volwassenen.

Links: Twee drijftollen met er tussen een draaitol.

Poppenhuizen

Meisjes leerden met hun poppen en poppenhuizen huishoudelijke werkzaamheden en de verzorging van kinderen. In de rijkste huishoudens stonden dure poppenhuizen waar je in Alkmaar destijds een doorsnee echt huis voor kon kopen. Vreemd genoeg is er heel weinig bekend van de goedkope poppenhuizen. In Alkmaar is een steekproef genomen van 451 boedelinventarissen uit de periode 1680 tot 1740 en hierin wordt slechts twee keer een poppenhuis vermeld. Mogelijk zijn ze door de lage waarde niet in de lijsten genoteerd.

De poppenhuizen werden ingericht met 'poppegoed' ofwel miniatuur huiraad. Dit werd ook wel zonder poppenhuis gebruikt en het is de vraag of dat niet het meest voorkwam. Zilveren poppengoed wordt vermeld in 59 van de inventarislijsten -het is onbekend of ze alleen voor de pronkkast waren of dat er ook mee gespeeld mocht worden. Poppegoed van koper wordt slechts heel zelden vermeld en eenmaal 'mandewerk'. Tin, aardewerk en glas wordt nergens vermeld. Maar uit de archeologische vondsten weten we dat ze destijds talrijk in de Alkmaarse huizen aanwezig zijn geweest.

Onder: Miniatuurservies uit circa 1675-1825: linksboven tinnen bokaal en bord, komfoor, kom, vuurschaal en theepot; rechtsboven een houten kom, een kopje van Engels of Delfts industrieel rood aardewerk, een kan van Westerwald steengoed, een vaas en fles van Chinees porselein; linksmidden een dekselpot, een pispot, een vergiet en een kopje van faïence, linksonder een rood aardewerken kookpot en theepot met deksel; rechts een komfoor, een steelkom en een spuwpot van Fries bruinegelekt wit aardewerk, een theestooftje met theepot met deksel van wit aardewerk met groene glazuur.

De oplossing was de aanleg van speciale kolfterreinen, die al spoedig in, of beter buiten, alle steden te vinden waren. Deze waren bestemd voor volwassenen. In Alkmaar werd rond 1600 een echt 'colfvelt' aangelegd op de Rojaale of Kolverslaan, de huidige Harddraverslaan. In de loop van de achttiende eeuw werd een nieuwe variant van het kolven populair, die gespeeld werd op korte kolfbanen, meestal bij herbergen en soms wande banen overdekt. De kolfbaan was een houten bak met lage opstaande rand. Op de kaart van de Alkmaarder Hout uit 1765 zien we bij de herbergen vaak een kolfbaan.

In de negentiende eeuw werd de kolf-sport in Alkmaar verdrongen door het kegelen en biljarten. Dat wil niet zeggen dat de sport uitgestorven zou zijn: in West-Friesland en ook elders in Nederland wordt het kolven ook vandaag de dag nog beoefend. Wat velen niet zullen weten is dat allerlei dagelijkse

uitdrukkingen stammen uit de kolfsport, bijvoorbeeld 'de eerste klap is een daalder waard', 'het is een kolfje naar zijn hand', 'met de natte vinger' en 'paal en perk stellen'.

Harddraverij

De harddraverij te paard was in de negentiende eeuw zeer populair. Het was niet zozeer spel alswel sport. In Alkmaar vonden de wedstrijden plaats in de Alkmaarder Hout. Als wedstrijdparcours werd gebruik gemaakt van een van de grote wandellanen, de 'Rojaale of Kolverslaan'. In die tijd werd inmiddels op overdekte banen gekolfd. In de loop der tijd werd de laan vanwege de wedstrijden zelfs omgedoopt tot Harddraverslaan. De vroegste vermelding van een hard-

draverij in de Hout dateert van 1825. De draverij werd door de gemeente georganiseerd met als hoofdprijs een zilveren koffiekkan ter waarde van f 250,-. We krijgen de indruk dat de wedstrijden vanaf 1825 ieder jaar werden gehouden: in de kranten uit die tijd wordt steeds gesproken over de 'jaarlijksche' harddraverij.

Er is een prachtige prent bewaard gebleven van de harddraverij van 1834. Deze wedstrijd werd gehouden op 10 juli van dat jaar. De hoofdprijs was een zilveren vaas, opnieuw beschikbaar gesteld door de gemeente Alkmaar. De deelnemende paarden werden eerst gekeurd op het Doelenveld. Paarden die al twee of meer keren een prijs hadden gewonnen in Alkmaar, werden niet toegelaten.

Prent 'Harddraverij in het bosch van Alkmaar'. J.B. Clermans, ca. 1830. De winnaar van de harddraverij in de Hout wordt toegejuicht. Op het podium rechts staat een heer klaar om de beker uit te reiken.

Hiernaast boven: Twee kegels uit de 18de eeuw en een fragment van een kindercolfstok uit circa 1700.

Een 18de-eeuws paard (het houten onderstel ontbreekt) en vroeg-17de-eeuwse poppenwagen.

Met dank aan

Jan Klinkert voor het beschikbaar stellen van zijn archiefonderzoeken naar boedelinventarissen.

Harry de Raad voor zijn aanvulling over het kolfspel en de harddraverij.

Literatuur

P. Bitter, *Toying with miniatures. Finds of 'doll's-house items' from Alkmaar*, in: H. Clevis (ed.), *Medieval Material Culture. Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle 2009, 47-65.

P. Bitter, P. Young in old Alkmaar, in: M. Gläser (red.), *Lübeker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, VIII: Childhood and adolescence*, Lübeck 2012.

J. Pijzel-Domisse, *Het Hollandse pronkpoppenhuis. Interieur en huishouden in de 17de en 18de eeuw*, Amsterdam/Zwolle 2000.

A. Willemsen, *Kinder delijt. Middeleeuws speelgoed in de Nederlanden* (Nijmeegse Kunst-historische Studies VI), Nijmegen 1998.

De harddraverij werd gewonnen door het paard 'de Reus' van een zekere Van der Hoop. Heel veel mensen waren komen kijken, ook van buiten Alkmaar.

voor de wedstrijd was het parcours verbreed, zodat meer mensen de wedstrijd konden volgen. In 1850 stelt de gemeente als de prijs een met zilver gemonteerd compleet Tilbury-sportrijtuig beschikbaar. De aanmoedigingsprijs dat jaar was een met goud gemonteerde zweep. In 1864 vonden zelfs twee wedstrijden plaats. De eerste op 29 augustus in de 'Groote- of Kolvernierslaan'. Er deden zestien paarden aan mee. De prijs was een kristallen met zilver gemonteerde fruitschaal. Een tweede wedstrijd vond plaats op 14 september van hetzelfde jaar, dit keer in de Geesterhout. Het geld voor de harddraverij was verkregen door een geldinzameling bij de inwoners. Ook aan deze wedstrijd werd door zestien paarden deelgenomen. De hoofdprijs

was een zilveren olie- en azijnstel. Winnaar was het paard Susanna van de heer C. Paarlberg uit de Zijpe. Overigens reden de eigenaars niet zelf op hun paarden; er werden professionele pikeurs ingezet.

In 1869 werd ter gelegenheid van de Ontzetviering een harddraverij georganiseerd. Men herhaalde dit in 1873, tijdens de viering van 300 jaar Ontzet. De wedstrijd werd gehouden op 10 oktober. Er werd aan deelgenomen door maar liefst 28 paarden. De prijs was een pendule. De harddraverijen werden vrijwel jaarlijks gehouden tot en met 1934. Daarna verhuisden de wedstrijden naar het gemeentelijk Sportpark. Nog één keer lezen we van een harddraverij op de oude locatie in de Harddraverslaan en wel tijdens de Ontzetviering van 1949.

